

zij vervoegd met pensioen gestuurd werden. Rechters waren namelijk volgens de Duitse Grondwet (die formeel van kracht bleef – Hitler wenste geen nieuwe: zij zou hem maar de handen binden) onafzetbaar; het aan de Joodse rechters verleende ontslag was dus evident ongrondwettig, maar geen machthebber maakte zich daar zorgen over. Op de rechters die in functie bleven, werd sterke pressie uitgeoefend om zich in de uitoefening van die functie te conformeren: vonnissen moesten geheel volgens Hitlers inzichten gewezen worden; hij gold als de bron van alle recht. *'Das Gesetz Deutschlands'*, zo betoogde Frank in '36, *'ist der Führerwille.'*¹

Een jaar eerder, in '35, was in het strafrecht een nieuw begrip ingevoerd: *'das gesunde Volksempfinden'*. Tevoren had ook in Duitsland de regel gegolden dat een daad alleen strafbaar was indien de dader in strijd met de wet gehandeld had. In de eerste twee jaren van het Naziregime deden zich evenwel gevallen voor waarin personen die volgens het regime veroordeeld moesten worden, vrijgesproken waren omdat zij niet tegen de wet gezondigd hadden. Deze beperking werd opgeheven doordat in juni '35 paragraaf 2 van het *Strafgesetzbuch* een nieuwe inhoud kreeg, en wel deze:

'Bestraft wird, wer eine Tat begeht, die das Gesetz für strafbar erklärt oder die nach dem Grundgedanken eines Strafgesetzes und nach gesundem Volksempfinden Bestrafung verdient. Findet auf die Tat kein bestimmtes Strafgesetz unmittelbar Anwendung, so wird die Tat nach dem Gesetz bestraft, dessen Grundgedanken auf sie am besten zutrifft.'

De invoering van het vage begrip *'das gesunde Volksempfinden'* opende de deur voor grenzeloze willekeur.²

Op nog een andere wijze werd de rechtszekerheid uitgehoid: de positie van de advocaten werd ingrijpend gewijzigd. Aan anti-nationaal-socialistische advocaten werd geen verlot verleend, verder hun beroep uit te oefenen, en de overigen werden in juli '34 verplicht, zich voortaan aan strikte richtlijnen te houden. Krachtens die richtlijnen moest een advocaat, als hij voor een *'Schädling an Volk oder Reich'* optrad, in het oog houden dat de belangen van het Duitse volk prevaleerden boven die van zijn cliënt. Zulks betekende dat de advocaat die in zulk een geval primair voor de belangen van zijn cliënt opkwam, hetzij met de betrokken rechtbank, hetzij met de NSDAP, hetzij met zijn beroepsorganisatie: de *Reichsrechts-*

¹ Aangehaald in a.v., p. 60. ² Vertaald tot 'het gezonde rechtsgevoel' werd het begrip *'das gesunde Volksempfinden'* in juni '43 door de secretaris-generaal van justitie, de NSB'er prof. mr. J. J. Schrieke, overgenomen in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.